

Kadavra Bağışı Üzerine Görüşler

OPINIONS ABOUT BEQUEATHED CADAVERS

Dr. Hülya GÜRBÜZ,^a Dr. Esin KARLIKAYA,^b Dr. Recep MESUT^a

^aAnatomi AD, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, EDİRNE

^bDeontoloji ve Tıp Tarihi AD, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İSTANBUL

Özet

Bu yazıda tıp eğitiminde kadavra kullanımının tarihine dair genel bir bakışın ardından, tıp eğitiminde disseksiyonun yeri, kadavra teminiyle ilgili ülkemizdeki yasal düzenlemeler, teminde yaşanan sıkıntılar konusunda uzmanlardan görüşler; kadavra bağışını arttıran gelişmeler; Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yapılan kadavra bağışı; bağışı yapanın ve bağış kadavra ile çalışan öğrencilerin görüşleri; tıp etiğinin temel ilkeleri açısından kadavra bağışının değerlendirilmesi, etik ikilemlerin yaşanmaması için öneriler çerçevesinde konu ele alınarak bir sonuca ulaşılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Disseksiyon, bağış kadavra, tıp etiğinin ilkeleri, yasalar

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2004, 12:234-241

Abstract

In this study the subject is dealt with the importance of dissection in medical studies, the legal issues about cadaver use in our country, experts' ideas about the trouble of getting a cadaver, improvements that cause the increase in bequeathed cadaver, the cadaver bequeathe to Trakya University Medical Faculty, the ideas of the inheritants of the cadaver and the students who worked on the cadaver, the evaluation of the basic principles of medical ethics after an overview of the history of cadaver use. In order not to have ethic dilemmas the result is to be founded on the advices.

Key Words: Dissection, bequeathed cadaver, principles of medical ethics

Bu yazıda tıp eğitiminde kadavra kullanımının tarihine dair genel bir bakışın ardından, tıp eğitiminde disseksiyonun yeri, kadavra teminiyle ilgili ülkemizdeki yasal düzenlemeler, teminde yaşanan sıkıntılar konusunda uzmanlardan görüşler; kadavra bağışını arttıran gelişmeler; Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yapılan kadavra bağışı; bağışı yapanın ve bağış kadavra ile çalışan öğrencilerin görüşleri; tıp etiğinin temel ilkeleri açısından kadavra bağışının değerlendirilmesi, etik ikilemlerin

yaşanmaması için öneriler çerçevesinde konu ele alınarak bir sonuca ulaşılabacaktır.

Bir tıp öğrencisinin hayatı boyunca hiç unutamayacağı anılarından biri anatomi pratiğinde, kadavra ile ilk karşılaştığı andır. Tıp öğrenimi içindeki anatomi dalı, “bedenin geçiciliği” ve “insanı parçalara ayırma” kavramları ile yüzleştirebilir. Bu yüzleşmeye tahammül edebilme, kişinin hekim olmayı kaldırabileceğinin ölçütü gibi görülür. Disseksiyona katılan öğrenci burada yaşadıklarının izlerini artık daima taşıyacaktır.¹

Tıp Tarihinde Disseksiyon

Tarihte anatomi ile ilgili ilk yazılı bilgiler M.Ö. 500'lerde yaşayan Croton'lu Alcmeon'dan kalmış olup İskenderiye'li Herophilos (M.Ö. 330-250), ilk kez insan kadavrası ve canlı bedenler üzerinde bilgi edinme amacıyla çalışmıştır.² Eski Mısır'da disseksiyon mumyalama amacıyla kullanılırken; Çin'de ise 1241'de kurulan adli tabiblik

Geliş Tarihi/Received: 12.11.2003 **Kabul Tarihi/Accepted:** 02.08.2004

Bu makale daha önce 7. Ulusal Anatomi Kongresi, 1-5 Eylül 2003 Diyarbakır'da poster olarak tebliğ edilmiştir.

Yazışma Adresi/Correspondence: Dr. Hülya GÜRBÜZ
Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi
Anatomi AD, 22030, EDİRNE
hulyagurbuz@trakya.edu.tr
boncuk505@myynet.com

Copyright © 2004 by Türkiye Klinikleri

müessesesinde ilk defa bir mahkumun vücudu yasal olarak adli tıp amaçları ile kesilip parçalanmıştır.³ Tıpta disseksiyon bugünkü anlamında sağlıklı bir yapıya Rönesans'a kadar kavuşamamıştır. 14-16. yüzyıl'da Rönesans'la beraber dinin etkisi bertaraf edilerek insanı keşfetmeye yönelik gerçekleşmiştir. Andreas Vesalius (1514-1564), Galen'e ait klasik bilgilerden insan anatomisini kurtararak, tıp öğrencilerini ve hekimleri disseksiyon masalarına taşımıştır. 1543'de yayınlanan ünlü eseri "De Humani Corporis Fabrica" ile insan vücudunun araştırmasında artık "gözlem" önemli olmuştur.⁴ 17. yüzyıl'dan sonra disseksiyonun tıp eğitiminin ayrılmaz bir parçası olmasına karşın, o dönemde de kadavra bulmak çok güç olmaktadır.⁵

Osmanlı Tıbbında otopsi ve disseksiyon sorununa bir göz attığımızda 15. yüzyılın sonlarına doğru ölülerin açılması şöyle dursun, mezarların bile açılması din bakımından doğru bulunmamaktaydı. Buna karşın Emir Çelebi (?-1638) gibi 17. yüzyıl'ın önemli bir hekimbaşısı "Enmuzec el-Tıb" adlı eserinde anatominin tıp bilimi için önemini vurgulamakta, hekimlerin insan vücudunu çok iyi bilmeleri gerektiğini söyleyerek bu amaçla "savaşlarda ölen gayri Müslimlerin cesetlerinin kadavra amacıyla kullanılabilmesini dile getirmektedir.⁶

19. yüzyıl'ın büyük Osmanlı hekimlerinden Şanizade Ataullah Efendi (1771-1826), Avrupa'daki anatomi çalışmalarının gelişiminden ve öneminden haberdar olarak, Hamse-i Şanizade adını verdiği eserinin ilk bölümünü (Mir'atü'l-Ebdan fi Teşrihü'l-Azâü'l-İnsan) bu çalışmalara ayırmıştır.⁵ 19. yüzyıl'ın başlangıcında Sultan III. Selim'i, disseksiyon ve otopsielerin yapılmasının tıbbımız için zorunlu olduğuna inananlardan biri olarak görmekteyiz. Bu konuda vermiş olduğu buyruk anatomi öğretimi tarihimiz yönünden önemlidir.⁷ Padişahı bu konuda yönlendiren Hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi (1774-1834) olmuştur. Mustafa Behçet Efendi, modern tıbbi öğrenmenin ve uygulamanın olmazsa olmaz koşullarından birinin de anatomi eğitimi ve disseksiyon uygulamaları olduğunu biliyordu. Ancak 19. yüzyıl'ın ilk yıllarında bu girişimler başarısızlığa uğramıştır; ta ki 14 Mart 1827'de kurulan Tıphane-i Amire (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane)'ye dek. Sultan II. Mahmut tarafından yine hekimbaşısı olan Mustafa Behçet Efendi'nin girişimleri ile kurulan bu çağdaş tıp okulunun eğitiminde anatomi önemli bir yer almaktadır; ancak, var olan köklü inanışları yıkmak zor olduğu için teşrih (disseksiyon) yapılamamaktadır.⁸ Tanzimat'tan sonra okulun ders programlarında yenilenmeye gidilmiş; Avusturya'dan Sultan'ın bakımı için çağrılan ve Tıbbiye'de görevlendirilen C.A. Bernard'ın isteği ve hekimbaşısının desteğiyle, sınırlı şartlarla bile olsa, Padişah Abdülmecit tarafından disseksiyon ve otopsilere izin verilmiştir.^{9,10} Bu işle görevlendirilen Dr. Spitzer'in çalışmaları ile 1841 yılından itibaren Türk

Tıp Eğitimi tarihi içinde programlı biçimde bilimsel disseksiyonlar yapılmaya başlanmıştır.¹¹

Günümüz Tıp Eğitiminde Disseksiyonun Yeri

Anatomi eğitiminin kadavra disseksiyonu olmadan yapılamayacağı görüşü, uzmanlar kadar öğrencilerin de hemfikir olduğu bir konudur. Örneğin, ülkemizde yakın bir tarihte Uludağ Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %92.2'si anatomi eğitiminin kadavrasız olmayacağı yönünde fikir belirtirken, %3.6 oranında öğrenci kadavrasız olabileceğini, %1.5 oranında öğrenci de yetersiz olacağını bildirmiştir. Kadavra disseksiyonlarına %70.3 oranında öğrenci fiilen katılmak istediğini ifade etmiş, bu öğrencilerin %20.1'i disseksiyon yaparken yönlendirilmek istediklerini belirtmiştir.¹²

Anatomi uzmanlarının, anatomideki eğitimde parçalama, kesme, organları yerinde görmenin temel olduğu görüşü doğrultusunda; tıp eğitiminde "öğrencilerin kadavrayı her şeyi ile kesmeleri, açmaları ve insan vücudunu tamamen tanımaları" amaçlanmaktadır. Maketlerle bu ayrıntıların görülemeyeceği, sadece maketin gösterdiği kadarının görülebileceği; kadavra ile gerçek dokunun görülerek, öğrencinin de gerçekle karşı karşıya kalacakları görüşü yaygındır.¹³

Disseksiyonun tıp eğitimindeki yadsınamaz yerine karşın, kadavra temini tüm ülkeler gibi, ülkemiz içinde sıkıntı yaratmaktadır. Konuya ilişkin olarak yasal düzenlemeler yapılmasına karşın; "sahipsiz ölülerin kadavra olarak kullanımının ahlaki olarak ne kadar doğru olduğu" sorunu tıp etiği açısından ele alınması gereken bir konudur. Etik sorunları şimdilik bir yana bırakarak, öncelikle ülkemizdeki yasal düzenlemeleri gözden geçirelim:

Kadavra Temini Konusunda Ülkemizdeki Yasal Düzenlemeler

Tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlarla organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve nakli ile ilgili hükümleri belirleyen 29.05.1979 tarih ve 2238 sayılı **Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun** ve buna eklenen bir madde (Ek: 21/1/1982-2594/1 md) ile cesetlerin ölüm sonrası bilimsel araştırmalarda kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Yasalara göre kişinin kendi vasiyeti yada ölüm sonrası yakınlarının onamı ile cesedi kadavra olarak bilimsel çalışmalarda kullanılabilir. Bu kanun ile "bir bedel veya başkaca çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasaklanmış" olup "bilimsel istatistiki ve haber niteliğindeki bilgi dağıtım halleri ayrık olmak üzere, organ ve doku alınması ve verilmesine ilişkin her türlü reklam da yasaklanmıştır".¹⁴

Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Haklarında Kanun¹⁵

Tarihi:29.05.1979 Sayısı:2238/R.G. Tarihi: 03.06.1979 R.G. Sayısı:16655

Ölüden Organ ve Doku Alma Koşulu ve Cesetlerin Bilimsel Araştırma İçin Muhafazası

Madde 14- Bir kimse sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını, tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı vasiyetle belirtmemiş bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin, bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınunun muvafakatıyla ölüden organ veya doku alınabilir. Aksine bir vasiyet veya beyan yoksa, kornea gibi ceset üzerinde bir değişiklik yapmayan dokular alınabilir.

Ölü, sağlığında kendisinden ölümünden sonra organ veya doku alınmasına karşı olduğunu belirtmişse organ ve doku alınmaz.

(Ek: 21/1/1982-2594/1 md) Ayrıca vücudunu ölümden sonra inceleme ve araştırma faaliyetlerinde faydalanılmak üzere vasiyet edenlerle yataklı tedavi kurumlarında ölen veya bunların morglarına getirilen ve kimsenin sahip çıkmadığı ve adli kovuşturma ile ilgili olmayan cesetler aksine bir vasiyet olmadığı takdirde 6 aya kadar muhafaza edilmek ve bilimsel araştırma için kullanılmak üzere ilgili yüksek öğretim kurumlarına verilebilirler. Bu cesetlerin defin hususu dahil tabi olacakları işlemler Adalet, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarınca bu Kanunun yayım tarihinden itibaren 3 ay içinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Bugün yürürlükte olan **Türk Ceza Kanunu**'nun 178. maddesi ölü naaş ve kemiklerini her türlü eyleme karşı korumaya almış; aksi hareket edenlere para ve hapis cezası öngörmüştür.^{14,16}

TCK 178. maddesi¹⁶

“Bir kimse, ölünün naaş ve kemikleri hakkında hakaret yapar veya tahkir maksadıyla veya meşru olmayan diğer bir maksatla birinin naşını veyahut kemiklerini alırsa, üç aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan yirmibeş bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır. Bunların dışında, her kim bir ölünün naşını tamamen alır veya kısmen alır veya ruhsat almaksızın bir naşı mezardan çıkarır yahut kemiklerini alırsa, iki aydan altı aya kadar hapis ve beş bin liradan yirmibeş bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır”.

Güncel bir gelişme olarak Türk Ceza Kanunu'nun yenilenmesi gündemdedir. TBMM Adalet Komisyonu'nda 12/05/2004 tarihinde kabul edilen metne göre konumuzla ilgili yeni yasal düzenlemeler “Kişinin hatırasına hakaret” başlığı altında 132. maddede ele alınarak ölümden sonra da ölenin ceset ve kalıntıları korunmaktadır.¹⁷

TBBM Adalet Komisyonu'nda 12/05/2004 tarihinde kabul edilen Türk Ceza Kanunu metni; tasarrufların son şekli 10/06/2004 tarihine kadar yapılacak eleştirilerde dikkate alınarak adalet komisyonu tarafından verilecektir.¹⁷

Kişinin Hatırasına Hakaret**MADDE 132-**

(1) Bir kimsenin öldükten sonra hatırasına en az üç kişiyle ihtilat ederek hakaret eden kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Ceza, hakaretin alenen işlenmesi halinde, altıda biri; basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, üçte biri oranında artırılır.

(2) Ölenin ceset veya kalıntıları ya da mezarı üzerinde tasarrufla bulunmak suretiyle tahkir edilmesi halinde, yukarıdaki fıkraya göre ceza verilir. Soruşturma ve kovuşturma koşulu

Ceset üzerinde kişinin yakınlarının da hakkının var olduğu görüşü çerçevesinde **Türk Medeni Kanunu**'nun kişiliğin korunmasına dair 23. ve 24. maddeleri de konumuza ilişkin olarak değerlendirmeye alınabilir.^{16, 18}

TÜRK MEDENÎ KANUNU¹⁸

Kanun No. 4721/Kabul Tarihi : 22.11.2001

MADDE 23.- Kimse, hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez.

Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz.

Yazılı rıza üzerine insan kökenli biyolojik maddelerin alınması, aşılması ve nakli mümkündür. Ancak, biyolojik madde verme borcu altına girmiş olandan edimini yerine getirmesi istenemez; maddî ve manevî tazminat isteminde bulunulamaz.

II. Saldırıya karşı**1. İlke**

MADDE 24.- Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse, hâkimden, saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir.

Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelette özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır.

Kadavra Teminde Yaşanan Sıkıntılar Konusunda Anatomi Uzmanlarının Görüşleri

Tıp fakültelerine, gönüllülerin vasiyeti / yakınların bağışı ve devlet hastanelerinde ölen kimsesiz hastaların üniversitelere bırakılması şeklinde iki yöntemle kadavra elde edilebilmesine karşın çoğu tıp fakültesine kadavra bulunamamaktadır.

Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ahmet Salbacak, bir gazeteye verdiği demeçte, kadavra temininde karşılaştıkları zorluklara dikkat çekmekte; “bir eğitim öğretim yılında her 20 öğrenciye bir kadavra verilmesi gerektiğini, bunun uluslararası standartlara uygun olduğunu; her sene 15 kadavranın tıp fakültelerine girmesi-gömülmesi-yenilenmesi gerektiğini, ancak yılda 3 kadavra bulabildiklerini; kimsenin ölüsünü kadavra olarak vermek istemediğini, ailesi sahip çıkmayan, devlet hastanelerinde ölmüş kimsesiz insanların cesetlerinin kadavra olarak kullanıldığını” söylemektedir. “Yılda 15 kadavraya ihtiyaçları olduğunu ancak 3 kadavra ile çalıştıklarını” ifade eden Prof. Dr. Salbacak, “plastik maketler ve simülasyon gibi yöntemlerle bu açığı kapamaya çalıştıklarını” belirterek; “hekim adayı öğrencilere plastik maketler üzerinde ders anlatılmasının gerçeği yansıtmadığına” dikkat çekmektedir.¹³

Erciyes Üniversitesi Anatomi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Kenan Ayca'nın da bir beyanında “bazı üniversitelerimizde 1 tane bile kadavra mevcut değil. Bu üniversitelerimizde doktor adayı öğrencilerimize plastik maketler üzerinde ders anlatılıyor. Bu ne kadar gerçekçi olur?” demektedir.¹⁹

Yıllık 24 kadavraya ihtiyaçları olduğu halde yalnızca 3 kadavrayla çalıştıklarını dile getiren Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Fahri Dere, bu açığı modeller ve simülasyon gibi yöntemlerle kapamaya çalıştıklarını bildirmektedir.¹⁹

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Atınç Çoltu, “tıp öğrencilerinin kadavra olmadığı için yurtdışından 8 bin dolar maliyetinde ithal plastik kadvraların üzerinde çalışmak zorunda kaldıklarını” belirterek; “yıllar önce ancak 1 ceset bağışlandığını, oysa öğrencilerin dersleri sırasında en az 100 adet ceset gerektiğini” kaydederek, yurtdışından kadavra ithal edilmemesi için acilen ceset bağışlanmalı” demektedir.²⁰

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi (T.Ü.T.F.) Anatomi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Recep Mesut, kendi anabilim dalında gerçekleşen bir bağış kadvranın ardından, konuyla ilişkin olarak yaptığı açıklamada “bağış kadvra olayı Avrupa’da çok yaygın. Tıp eğitiminin kalitesini arttırmak için bağış kadvra olgusu yaygınlaştırılmalıdır.

Hukuki açıdan da, dini açıdan da bu tamamen mümkün. Batı Avrupa’da, İsveç’de, Almanya’da insanlar gönüllü olarak bağışta bulunuyorlar. Eğer insanlarımız doktorların daha kaliteli eğitim ve hizmet vermelerini istiyorlarsa ölümlerini bize bağışlamalıdır” diyerek bu gereksinime dikkat çekmektedir.²¹

Kadavra Bağışını Arttıran Gelişmeler

Topluma mal olmuş ve önder niteliği taşıyan kişilerin bedenlerini kadavra olarak bağışlamaları, bağış kadvra temini konusunda kamuoyuna örnek olmaları açısından çok olumlu adımlardır. Yerel ve ulusal basın ile medyanın bu girişimleri halka duyurması, olayın toplum tarafından benimsen-mesine yardımcı olacaktır.

12.01.2001 tarihinde hayata veda eden ünlü orkestra şefimiz, Devlet Sanatçısı Hikmet Şimşek’in (1924-2001) bedenini anatomik araştırmalar için bağışlaması bunun en çarpıcı örneğidir. Hikmet Şimşek’in bedeni vasiyeti üzerine ölümünden sonra Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne verilmiştir. Gazi Üniversitesi Anatomi Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hasan Basri Turgut yaptığı bir açıklamada “Hikmet Şimşek’den önce üniversitelere hiç kimsenin kendini kadavra olarak bağışlamadığını; ancak bu olayın ardından üç kişinin daha kadavra olmak için başvurduğunu” ifade etmektedir.²²

Amerika Birleşik Devletleri’nde çalışabilmesi için, kendisine özel kanun çıkarılan ve beyin cerrahisi alanında dünyanın en önemli isimleri arasında gösterilen Prof. Dr. M. Gazi Yaşargil, Ankara’da verdiği bir demeçte “Ölünce de kadavra olarak hizmet etmek isterim” diyerek kadavra bağışı konusunda güzel bir örnek oluşturmuştur. Eğitimin büyük önem taşıdığını belirten Yaşargil, tüm dünyada tıp eğitiminin bir bölümünde kadavra kullanıldığını, Türkiye’ye geldiğinde bu konuda sorun yaşanıp yaşanmadığını sorduğunu ve eskiye nazaran daha az sorun yaşandığını öğrendiğini söyleyerek “Ben de ölünce hangi ülke isterse kendimi kadavra olarak vereceğim. Bu konuda küresel bir düşünceye sahibim. Genç insanlar beynimi açıp içine baksınlar. İçeride ne var, ne yok görsünler. Bu organ nasıl bir yapıya sahip, nasıl çalışıyor incelesinler. Özellikle tıpta gelişim ve eğitim için yüksek maliyet gerekiyor. Her şeyi devletten beklememek lazım. Bireyler olarak bizler de üzerimize düşeni yapmalıyız” demiştir.²³

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne Yapılan Kadavra Bağışı

Trakya Üniversitesi Anatomi Anabilim Dalı’nın 20 yıllık geçmişinde ilk kez 2002 yılında bir bağış kadvra olgusu gerçekleşmiştir. T.Ü.T.F. Hastanesi Nöroloji Servisi’nde 11 Nisan 2002 tarihinde 86 yaşında vefat eden erkek hastanın cesedi kanuni mirasçısı olan kızı tarafından Anatomi Anabilim Dalı’na bağışlanmıştır. T.Ü.T.F. Anatomi

Anabilim Dalı'nda 2002-2003 eğitim öğretim yılında kadavra olarak kullanılan naaş, ailesine teslim edilerek 21.10.2003 tarihinde törenle gömülmüştür. Naaş, Babaeski Cedit Ali Paşa Camii'nde kılınan ikinci namazının ardından aile kabristanlığına defnedilmiş; cenazesine başta Babaeski Kaymakamı, Belediye Başkanı gibi yerel yöneticiler başta olmak üzere, T.Ü.T.F. Anatomi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Recep Mesut, anabilim dalından öğretim üyeleri ve asistanlar ile bizzat disseksiyonlarda görev alan bir grup öğrenci de katılmıştır. Cenaze namazının ardından Aile Kabristanlığı'na öğrencilerin omuzları üzerinde taşınan merhumun tabutu yine öğrenciler tarafından toprağa verilmiştir.²¹

T.Ü.T.F.'ne Kadavra Bağışını Yapan Kişinin Görüşleri

2002 yılında bağışın yapılmasından bir süre sonra gördüğümüz merhumun kızı bir süre Almanya'da kalmıştır ve babasını sevgiyle hatırlamaktadır. Bağışı neden yaptığını ve duygularını da şu şekilde ifade etmiştir: "Bir duvarcı ustası 50 defa duvarı yanlış yapıyor, daha sonra ustalaşiyor. Ama bizim doktorlarımızda deneyim yok, tıbbi hatalar yüzünden mahkemelik oluyorlar. Almanya'da ilkyardım kurslarında gönüllü olarak çalıştım. Niederland'da çalışırken hastanede her ölen onuncu hastayı kim olursa olsun kadavra olarak aldıklarını gördüm. Cankurtaran ambulansları kullandım. 17 Ağustos 1999'daki depremde 5 gün boyunca Yalova'da çalıştım. Almanya'da otururken kendi organlarımı da bağışlamıştım. Babam beyin kanaması geçirdiğinde ilk olarak organ bağışını düşündüm. Nöroloji servisinde "kadavra olarak vermek uygun, çünkü organ bağışı için yaşlı" dediler. Babamı kendim bağışladım. Ancak bağışlarken 92 yaşındaki amcamın, 79 ve 74 yaşındaki her iki halamın da rızalarını aldım. Sağlığında böyle bir şey konuşmamıştık. Ona Babaeski Mezarlığı'nda disseksiyondan sonra gömülmesi için bir yer ayırttım. Babamı Müslüman olduğumuz için dini törelere uygun gömmek istiyorum. Mevlidi yapılacak. Son derece huzurlu ve rahatım".

Bağış Kadavra ile Çalışan T.Ü.T.F. Öğrencilerinin Görüşleri

Trakya Üniversitesi Anatomi Anabilim Dalı'nın 20 yıllık geçmişinde ilk kez 2002 yılında bir bağış kadavra olgusu gerçekleşmiş olup fakültemizde anatomi disseksiyonu 2. sınıfta 2. dönemde yapılmaktadır.

Bağış kadavra üzerinde disseksiyon yapan 25 kişilik pratik grubundaki öğrencilerimizle yaptığımız görüşmede onlara "**Bir bağış kadavra ile disseksiyon yaparken düşünceleriniz nelerdir?"** sorusunu yönelttik. Çarpıcı olması açısından verdikleri yanıtların bir kısmını hiç değiştirmeden sizlere paylaşmak istiyoruz:

- Bağış kadavra hayatta iken kendisinden izin alıp, çalışırdım. Zevkle çalışıyorum.
- Bu kadavrada disseksiyon yaparken kendimi suçlu hissetmiyorum. Kimsesiz bir kadavra olsaydı, sanki onun haklarına tecavüz ediyormuşum gibi gelirdi.
- Ölmeden önce kendisine kadavra olup olmamak hakkında ki fikrini sormak isterdim.
- Suçluluk duymuyorum, öğrenerek işimi yapmaya çalışıyorum.
- Kendisine söylenmeden bağışlanmamalıydı.
- Bir çok insanın hayatının aydınlanmasına, kurtulmasına sebep oluyor. Cerrahiye de faydası var.
- Babam kadavra olarak bağışlanmak istiyor, ama vicdanen kendimi rahat hissetmiyorum.
- Makette çalışır gibi çalışıyorum. Fark yok.
- Aileden birinin kadavra olması, bağış olup olması bir şey fark ettirmez.
- Ailemden birilerini ve kendi vücudumu kadavra olarak vermeyi düşündüm.
- Disseksiyon yaparken çalışacağım kadavranın bağışlanmasını isterdim. Dini ısrarı yoksa izin vermiş olmalarını dilerdim.
- Bağış olmayan kadavrada çalışmaktan daha iyi.
- İzin alınması lazım.
- Eğer kişi bağışlanmış ise rahatsız olurum. Diğerlerinde de daha çok rahatsız oldum.
- Kimsesiz kadvralar cezalandırma gibi.
- Kendisinin izni varsa çok güzel, kendi izni yoksa farkı yok.
- Babam da kendisini bağışladı. Birçok insana yardımcı olacağız. Ben kendim de bağışlamak isterim.
- Tam olarak disseksiyon eğitimi gördükten sonra kadavra olacak insandan izin alınmalı diye düşünüyorum. Gömülmeden insanın ruhu rahat etmezmiş, sanki ruhu rahat değilmiş gibi bir his var içimde.
- Bence izin alınması gerekli. Annem organlarını Kızılay'a bağışladı, deontoloji hocasına öldüğü zaman ben istemesem bile organlarımı alırlar mı diye sordum, belli durumlarda alabilirlermiş.
- Kendi vücudumu bağışlamak istemezdim. Diğerlerinden daha farklı bakıyorum. Daha doğru geliyor. Gelip de dışarıda ölmüş bir kimsesizde disseksiyon yapmaktan daha iyi.
- Kendimi bağışlamazdım. Ama bağış bir kadavra ile çalışmak daha iyi. Parasızlık, kimsesizlik ceza gibi geliyor bana.
- Babamı ve kendimi bağışladım. Öğrenmek iyi bir şey. Ülkemizde kadavra olmayan tıp fakülteleri var. Bağış kadvraların yapılmasının teşvik edilmesi gerekir.

- Ailemden birini bağışlamak istemezdim. Bağış kadavraların kendi izninin olması bence daha iyi.
- Manevi huzur için gidip de gömüldüğü yerde dua edeceğime, bilimsel olarak incelendiğini bilmek beni mutlu eder. Babam ve kendim için bağış kadavra olmayı düşündüm.
- Öldükten sonra çok da önemli değil. Mikroorganizmalar yararlanacağına biz yararlanalım daha iyi.
- Ben kendimi bağışlamazdım. Ama kadavranın bağışlanmış olması daha iyi.

Tıp Etiğinin Temel İlkeleri Açısından Kadavra Bağışının Değerlendirilmesi

Tıp etiği, sağlık hizmeti verenler ve alanlar ile yakınlarının beklentileri ve değerleri arasındaki farklılıklardan doğan ikilemleri aydınlatmaya çalışan; kuralların dışına çıkılması durumunda yasal müeyyideler içermeyen; ancak, kuvvetini bireylerin vicdanından alan bir disiplindir. Yani etik, “İyi nedir?, Kötü nedir?, Doğru nedir? Yanlış nedir? İyi ve kötü nasıl olanaklıdır?” gibi sorulara bir yanıt arama çabasıdır.²⁴

Tıp etiği, bu inceleme ve değerlendirmeleri sırasında bazı temel ilkelerin yol göstericiliğinden yararlanır ki; bu ilkelerin en yaygın kabul göreni iki Amerikalı biyoetikçinin, Beauchamp ve Childress’in önerdikleri dört temel ilkedir: **Yarar Sağlama, Zarar Vermeme, Özerkliğe Saygı, Adalet.**²⁵

BMJ tarafından yayınlanan The New Dictionary of Medical Ethics’de disseksiyon (dissection), “tıp eğitiminin önemli bir bölümü”, “öğrencilerin ölümü anlamaları ve duruma saygı göstermeleri için kullanılan bir deneyim” olarak nitelendirilmektedir.²⁶

Kadavra disseksiyonu ve bağış kadavra konusu, **araştırma etiği** alanına dahil edilebilecek bir uygulamadır. Canlı insanlar üzerinde yapılan araştırmalar ve uygulamaların sınırları, Nürnberg kurallarından bu yana çeşitli uluslararası bildireler ve sözleşmeler ile her ülkece bu normlar temelinden hazırlanan yasalar dahilinde ele alınarak çizilmiştir. Bu bildirge ve yasalar, ölümler üzerinde yapılan araştırmalar üzerinde de yol gösterici olmaktadır.

Tıp eğitiminde kadavra kullanımında özellikle **yararlılık** ve **özerklik** ilkeleri temelinde bir çatışma yatıyor gibi görünmektedir. Burada, öğrencilerin daha iyi eğitim alarak yarar görmeleri ile ölünün ve/veya yakınlarının bu konuda izin verip vermediği, olaya yaklaşımları ve değerleri arasında bir değerlendirme yapmak kaçınılmaz olmaktadır. Özerklik, insana saygının en önemli göstergelerinden biridir; kişinin kişilik haklarının ölümle birlikte sona erdiği düşünülse bile, ölümden sonra en azından yakınlarının, ölünün bedeni üzerindeki hakları sürmektedir. Bu nedenle, ölünün yakınlarından izin alınması yasal zorunluluk olma-

nın yanısıra ahlaki bir yükümlülüktür. Ancak, bu konuda da hassas olmak gerekmektedir.

Günümüzde, gelişmiş ülkelerin birçoğunda kadavra sağlanmasındaki temel kaynak, yapılan bağışlar olmasına karşın, bunun tüm dünyada yaygınlaşan bir eğilim olduğunu söylemek zordur. Sahipsiz cesetlerin kadavra olarak kullanımı tarihsel bir sürecin devamı olmakla birlikte; bugün tıbbi uygulamalarımıza yol gösteren etik ilkeler ve ahlaki değerler, kadavraları da bir zamanlar duyan, düşünen, yaşayan, değerleri olan bir birey olarak görmemizi zorunlu kılmaktadır.

Ölü bedenlerin iyi amaçlar adına, yarar için kullanılmaları savı doğrudur, ancak, etik açıdan en önemli dayanak değildir. Olay, ölmüş kişinin ya da yakınlarının özerkliği açısından da irdelenerek; potansiyel kazanımlar ile özerkliğe saygı ve adaletin sağlanması arasında denge kurularak toplumsal değerlere uygun bir yapı kazandırılmalıdır.²⁷

Sahipsiz kadavraların kullanımındaki en önemli etik sorun bilgilendirme ve onamın ihmal edilmesi konusudur.²⁷ Bağış kadavraların yaygınlaşmaması, tercihleri hakkında fikrini beyan edemeyecek durumdaki çaresiz, yoksul ve sahipsiz insanların cesetlerinin kadavra olarak kullanılması uygulamasını, halen önemli bir kadavra kaynağı yapmaktadır.²⁸ Oysa, bu insanların tercihleri hiç sorgulanmamıştır; yakınları ne ister hiç bilinmemektedir. Bu durum kanımızca **adalet** ilkesine de önemli bir darbe vurmaktadır. Bu durum, sahibi olan ölümlerin, sahipsiz olanlara göre daha fazla değer taşıdıkları gibi bir ikilemin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, sahipsiz kadavradan bağış kadavraya geçiş önem kazanmaktadır.

Etik İkilemlerin Yaşanmaması İçin Öneriler

Yurtdışında yapılan araştırmalar, her tür tıbbi uygulamada olduğu gibi ölümden sonra da bedenin tasarrufu ile ilgili olarak toplumsal eğilimin detaylı bilgilendirme (aydınlatma) ve gönüllü rızaya (onam) dayandığını göstermektedir.²⁹ Sahipsiz kadavraların kullanımındaki en önemli etik sorun da bilgilendirme ve onamın ihmal edilmesi konusu olduğuna göre tıp eğitiminde kadavra kullanımı ile ilgili ikilemlerin çözümü ilk adım olarak sahipsiz kadavralardan bağış kadavralara geçektir.^{27,28}

İkinci olarak da bedenini bağışlayacak kişiler veya ölümden sonra bağışı yapan yakınlar ile kurumlar ve uygulamayı yapacak anatomistler arasında etkin bir iletişimin kurulması çabasıdır ki; bu da, çatışmaların yaşanması olasılığını bertaraf edecektir.³⁰

Bir başka çözüm önerisi olarak disseksiyon eğitimi yapılan kurumlardaki mevcut etik kurulların bu konuya ilişkin yönergeler hazırlamaları, bağış kadavraların nasıl kullanılacağı, sonradan nasıl gömüleceği; kadavra ile ilgili çalışmalar yaparken ahlaki olarak nelere dikkat edilmesi

konusunda rehberler³¹ düzenleyerek ilgili personele ve öğrencilere bunları ulaştırmaları önerilebilir.

Bedenini hayatta iken kadavra olarak bağışlayan kişilerle ilgili yaşanabilecek bir başka soruna daha değinmemiz gerekiyor. Bu da, “ölümün gerçekleşmesinin ardından yakınlarının, sevdikleri kişinin vücudunun eğitim amaçlı olsa bile kesilip biçilmesine karşı çıkmaları”. Nitekim, Hikmet Şimşek olayında da bu tür nahoş bir gelişme yaşanmış; bir sonraki eğitim döneminde kullanılmak için bekletilen Şimşek’in naşını eşi geri istemiştir. Böylesi sorunların belki de tek çözümü, etkili bir iletişimle yakınların ikna edilmesidir. Oluşmaması için de, bağış yapıldığı anda, daha kişi sağlıklı iken, kendisinin de onayı ile yakınların bu duruma hazırlanması olabılır.

Hastane yönetimleri, bağış kadvraların arttırılmasına yönelik çalışmaları “**hastane politikası**” biçimine sokarak, hastalara ve yakınlarına gerekli bilgileri önceden verebilir; bu konuda onların desteğini sağlayabilirler.

Kadavra olarak kullanılacak bireyin bu konudaki görüşlerinin önceden bilinmesinin etik açıdan en doğru uygulama olacağı çok açıktır. Bu amaçla, kişiler hayatta iken, organ nakli için onay verdikleri gibi “Bağış Kadavra” olmayı isteyip istemedikleri de sorgulanabilir. Kişinin kadavra olmayı istediğini belirten bir metin, bağışla ilgili kanunların hepsi ve kadavra olarak kullanıldıktan sonra cenaze töreni isteyip istemediği, hangi dine göre tören istediği, ailesine geri verilmek mi istiyor, kurumun mu bu işlemleri yapmasını istiyor gibi konuların hepsi matbu bir form çerçevesinde sorgulanabilir. Bu tür formların uygulanmasının özellikle tüm tıp fakültelerine yatışı yapılan hastalar bünyesinde rutine bindirilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Burada temel yaklaşım, bilgilendirmenin tam ve açık olması ve de gönüllülükle onamın verilmesidir.

Kimsesizlerin kadavra olarak kullanılmasının yarattığı etik sıkıntılarının önüne geçmenin etkili bir yolu da, toplumun organ nakli konusunda bilinçlendirilmesi örneğinde olduğu gibi, medya desteği ile “kadavra bağışı” konusunda da bilgilendirilmeleri ve özendirilmeleridir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz, toplumda lider ve örnek sıfatı taşıyan kişilerin bu çalışmalarda kullanılmasının başarılı sonuçlar vereceği görüşündeyiz.

Sonuç

Bizim yaşadığımız kadavra bağışı, gerek bağışlayan da gerekse de kadavra üzerinde bilimsel çalışma yapanlar üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Kadavra olarak kullanılan kişiye ölmeden önce düşüncelerini sorgulama fırsatı olmasa bile, kızı en azından ailenin diğer üyelerine danışma düşüncesini göstermiştir. Kadavranın kullanımından sonra törenle gömülmesi de kamuoyunun olaya olumlu ve sıcak bakmasında katkı sağlamıştır.

Kadavra temini halen tıp fakülteleri için ciddi bir sorundur. Kadavra olarak daha önce kimsesizler, yoksullar, akıl hastaları gibi yakınlarının olmadığı yada sahiplenmediği cesetler kullanılmıştır. Ancak bu yol tıkanmaktadır ve günümüzde bu sorunun çözümünde bağış olgusunun daha ön planda rol alabileceğini düşünmekteyiz.

İster uzman, istese öğrenci her kim olursak olalım unutmamız gereken bir noktayla yazımızı bitirmek istiyoruz: Tıp öğrencileri, kadavra salonuna girdikleri ilk anda belki de hayatlarında ilk kez ölümle bu kadar yakın olduklarını anlamakta; pek çoğu da herkes gibi kendi bedenlerini ya da en sevdiklerinin bedenlerini de aynı sonun beklediğini sorgulamaktadırlar. İçinden gözlerini yakan dayanılmaz bir kokunun çıkması bile bu yoğun düşüncelerin yaşanmasına engel olamamaktadır. Ancak birkaç kadavra gördükten sonra, bu uygulama onlar için bir alışkanlık biçimini almaya; kadvralara bir ders aracıymış gibi bakmaya başlamaktadırlar. Bu eğitimi verenler için de geçerli olabilecek bir durumdur.

Sık tekrarlanan şeylere alışkanlık gözüyle bakmak ve bu nedenle üzerinde düşünmeye gerek görmemek, insanoğlunun doğasında olan bir olgudur. Bu açıdan tıp öğrencilerinin kadavra konusunda zaman içinde alışkanlığına dönüşen tutumları doğru bulunabilir; ancak, haklı gösterilemez. Onların elinin altında tuttıkları şey, bir zamanlar yaşayan, seven, sevilen, ağlayan, gülen, bazen de kızılan ve nefret edilen, yani insanoğluna ait tüm özellikleri içinde barındırmış olan bir bireydir. Şu anda ölü olması, bu yaşadıklarını unutturmaz ya da onu canlı bir bireyden daha değersiz kılmaz.

Bizler de, bu bağış kadvranın bize düşündürdükleri ışığında, ölü bedenler üzerinde yapılan çalışmaların bir alışkanlık haline dönmemesini, yapılan uygulamaların ahlaki ve insani yönlerinin de sürekli dikkate alınmasını, sorgulanmasını ve gündemde tutulmasını diliyoruz.

KAYNAKLAR

1. Öncel Ö, Namal A. Evrimsel bakışla tıp etiği açısından ceset. In: Terzioğlu A, ed. Tıbbi Etik Yıllığı 11. Yıllığı-11. İstanbul; 2002. p.85-106.
2. Şehirli ÜS. Diseksiyon ve anatomi eğitiminde etik. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü basılmamış Doktora Tezi. İstanbul; 2001.
3. Baban C. İsa öncesinden günümüze kadar Çin tarihi. İstanbul; 1983. p.78.
4. Demirhan Erdemir A. Tıbbi deontoloji ve genel tıp tarihi. Bursa: Nobel; 1996. p.223.
5. Sappol M. A traffic of dead bodies. Princeton: Princeton University Press; 2001. p.1-12.
6. Kahya E, Demirhan Erdemir A. Osmanlıdan Cumhuriyete Genel Tıp Tarihi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları; 2000. p.172-173, 275-286.
7. Şehsuvaroğlu BM, Demirhan Erdemir A, Cantay G. Türk tıp tarihi. Bursa: Taş Kitabevi;1984. p. 217.

8. Altıntaş A: Osmanlılarda tıp eğitimi (Tıphane-i Amire dönemi). In: Ak B, Ataç A, edit. Osmanlı Devletinde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu. Ankara: Ajans-Türk Matb.; 2000. p. 89-116.
9. Akıncı S. Osmanlı imparatorluğu tıbbında disseksiyon ve otopsi. İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası 1962; 25: 99-115.
10. Maskar Ü. İslam'da ve Osmanlılar'da otopsi sorunu üzerinde bir etüd. İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası 1976; 39: 286-301.
11. Kerimoğlu C. Anatomi. In: Unat EK, ed. Dünyada ve Türkiye'de 1850 yılından sonra tıp dallarındaki ilerlemelerin tarihi. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları; 1998. p. 26-31.
12. Arı İ, Erdoğan Ş. Anatomi eğitimi üzerine öğrenci görüşleri. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2003;29 (2):11-4.
13. <http://www.merhabagazetesi.com.tr/arşiv; 2001/12/15>.
14. Centel N. Türk Ceza Kanunu Ceza Mahkemeleri Kanunu. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım; 1992.
15. <http://www.saglik.gov.tr/mevzuat>
16. Tulay CM, Sert G, Görkey Ş. Kadavra üzerinde yapılan araştırmaların etik boyutları. In: Demirhan Erdemir ve ark. Uluslararası katılımlı 3. Tıp Etiği Kongresi kongre kitabı. BursaÖzhan Matb; 2003. p.353-9.<http://www.izmirbarosu.org.tr>
18. <http://www.turkiyebarolarbirligi.org.tr>
19. <http://www.zaman.com.tr; 29/11/2001>.
20. <http://www.akşam.com.tr; 09/02/2003>.
21. <http://www.trakya.edu.tr>
22. <http://www.hurriyetim.com.tr; 26/10/2002>.
23. <http://www.turkiyeklinikleri.com.tr/medimagazin; 18/02/2004>.
24. Arda B. Bir kavramsal kargaşa konusu: Etik tanımı, içeriği ve yöntemi üzerine. Anadolu Tıp Dergisi Kasım 1999; Özel sayı: 34-42.
25. Oğuz NY. Tığ etiğinde temel ilkeler. In: Akpınar C ve ark, eds. Etik bunun neresinde! içinde Ankara: ATO Yayınları; 1997. p.27-34.
26. Boyd KM, Higgs R, Pinching AJ, ed. The NewDictionary of Medical Ethics. London: BMJ Publishing Group; 1997. p.75.
27. Jones G. Use of bequeathed and unclaimed bodies in the dissecting room. Clinical Anatomy 1994;7:102-7.
28. Jones G. The human cadaver: An assessment of the value we place on the dead body. Perspectives on Science and Christian Faith 1995;47:43-51.
29. Bennet JR. The need for consent. Clin Med JRCPL 2001; 1:167-71.
30. Sheung-Hung Kaan T. Rights, ethics and the commercialisation of the human body. Singapore Journal of Legal Studies 2000;4:483-508.
31. Nuffield Council on Bioethics. Nuffield council on bioethics, human tissue, ethical and legal issues. London: Nuffield Council on Bioethics; 1995.